

Sosyal Dışlanma

Sosyal dışlanma toplumla bireyin sosyal bütünlüğünü sağlayan sosyal, ekonomik ve siyasi sistemlerin tümünden kısmen veya tamamen yoksun olma dinamik sürecini ifade etmektedir. Sosyal dışlanma kısaca "bireyin toplumla bütünlüğünü sağlayan medeni, siyasi, ekonomik ve sosyal haklara bazı kişi ve grupların ulaşamamaları sürecidir. Sosyal dışlanma kişilerin temel gereksinimlerini karşılayamamalarından başlayarak toplumla olan bağlarının kopmasına kadar uzanan dinamik bir süreci ifade etmektedir.

Sosyal dışlanma kavramı ilk olarak Fransa'da kullanılmıştır. Bu ülkede 1960'lı yıllarda yoksullardan ideolojik biçimde dışlanmış olarak söz edilmiştir. 1974 yılında Sosyal İşlerden Sorumlu Devlet Bakanlığı görevini de yapmış olan Rene Lenoir tarafından yazılan bir kitapta dışlanmışlar ekonomik büyümeyenin sonuçlarından yararlanamayan kişiler olarak belirtilmiştir. Lenoir dışlanmışların sadece yoksul kişilerden oluşmadığını, daha geniş bir kitleyi kapsadığını, Fransız nüfusunun %10'unun toplumdan dışlanmış olduğunu belirtmiştir. 1990'lı yıllarda Fransa Devlet Planlama Örgütü sosyal dışlanma konusunda geniş kapsamlı çalışmalar yapmıştır.

Anglo-Sakson geleneğe sahip olan İngiltere'de sosyal dışlanma konusunda çalışmalar ancak 1990'ların başında başlamış, İşçi Partisi hükümetinin girişimleri bu gelişmede etkili olmuştur. ABD'de ise dışlanmış gruplar sınıfaltı kavramı ile ifade edilmektedir. Sosyal dışlanma kavramı sınırlı bir kullanım alanına sahiptir. Sınıfaltı kavramı ise yoksulluktan çok yasa dışılık, uyuşturucu kullanımını, evlilik dışı çocuklar, işsizlik ve okul başarısızlığını anlatmaktadır. ABD'de sosyal dışlanma sorunundan en fazla etkilenenler siyahlar, yasa dışı yolla ülkeye göç eden Orta ve Latin Amerikalılar, Asyalılar, Güneydoğu Asyalıların büyük bölümü, Kuzey Amerika yerlileridir.

Sosyal dışlanmaya ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel, davranışsal, coğrafi, kişisel birçok faktör veya sorun yol açabilmektedir. Kişilerin konuya bakış açısına, sosyal dışlanmanın ülkelerde göre algılanış biçimine bağlı olarak nedenler değişebilmektedir. İngiltere'de 1997 yılında kurulan Sosyal Dışlanma Birimi, sosyal dışlanmanın yapısal nedenlerini iki grupta toplamıştır. İlk grup ekonomik ve sosyal özgürlüğe sahip olup, üç farklı alt neden grubundan oluşmaktadır. Bunlar endüstriyel yeni yapılmama, aile yapısında değişim, toplumsal parçalanma ve değişimdir. İkincisi grup; hükümet politikalarının, çalışma yöntemlerinin ve koordinasyonun sağlıklı işlememesi sonucu ortaya çıkan başarısızlıktan kaynaklanmaktadır. Bunlar da mülkiyetin belirsiz yapısı, sosyal yardım ve sübvansiyonların fazlalığı, kamu politikalarının ters, kasıtlı olmayan beklenmeyen yönde oluşan etkileri, kurumlar arası eşgüdümün yetersiz olması, sektörler arası iş birliğinin sınırlı kalması, yetersiz veri toplama ve analiz, haklar ve sorumluluklar arasında bağlantının kesilmesi şeklidendir.

AB Komisyonu sosyal dışlanmanın kurumsal/yapısal nedenlerini dört grupta toplamaktadır. Bunlardan ilki, işgücü piyasasındaki değişimdir. Buna küreselleşme, teknolojik gelişmeler ve üretim sisteminin yeniden yapılanması eşlik etmektedir. ikinci neden bilgi teknolojisindeki gelişmeler ve bilgi toplumunun genişlemesidir. Üçüncü neden nüfusun yaşılanması, doğum oranının düşmesi, aile ve toplum yapısında ortaya çıkan değişim, iç ve dış göçler, etnik, dinî ve kültürel farklılıklarda görülen artış gibi sosyo-demografik değişikliklerdir. Dördüncü neden ise ekonomik ve sosyal gelişmelerin, bölgesel ve coğrafi ön yargılar ile kutuplaşmalarıdır.

Sosyal dışlanma riski yüksek olan kişi ve gruplar ise ülkelerde göre farklılaşabilirmektedir. Ancak bunlar genel olarak işsizler, işsizler, yoksullar, toprak sahibi olmayanlar, okuma yazma bilmeyenler, engelliler, suçlular, tek ebeveynli aileler, çocuklar, diplomasız gençler, kadınlar, göçmenler, mülteciler ve azınlıklar şeklinde sıralanmaktadır. Siyahlar, kadınlar, engelliler, yaşlılar, ırk, cinsiyet, din, dil, etnik köken gibi özellikleri nedeniyle ayrımcılığa uğrayanlar sosyal dışlanmadan daha fazla etkilenmektedir.

Sosyal dışlanma kavramının unsurlarına bağlı olarak farklı sosyal dışlanma biçimlerine rastlanmakta, farklı ülkelerde yapılan çalışmalarda sosyal dışlanmanın çeşitli biçimlerde ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak literatürde en fazla üzerinde durulan dışlanma biçimleri arasında ekonomik dışlanma, mekânsal dışlanma, kültürel dışlanma ve siyasi dışlanma yer almaktadır.

Kişilerin temel gereksinimlerini karşılayacak gelirden yoksun olmaları ekonomik dışlanmayı ifade etmektedir. Ekonomik dışlanmanın temelinde işsizlik veya düzenli bir gelire sahip olmama yatkınlığıdır. Düşük ücret karşılığı, her türlü sosyal güveneden uzak kayıt dışı veya standart dışı çalışma da ekonomik dışlanmaya yol açmaktadır.

Mekânsal dışlanma iç içe geçmiş iki özelliğe sahiptir. Bunlardan ilki; toplumun kişiyi yaşadığı mekân veya coğrafya nedeniyle dışlanması, ayrımcılığa tabi tutmasıdır. Diğer ise kişinin bireysel/hanesel maddi kaynaklara ulaşma olanaklarından bağımsız olarak yaşadığı yerdeki kamu hizmetlerinin niteliği ve niceliği nedeniyle, toplumsal yaşamın içine tam anlamıyla girememesidir.

Ekonominin nedenlerden bağımsız olarak, toplumsal ve kültürel yaşama katılmama durumu kültürel dışlanmayı ifade etmektedir. Farklı din/mezhep veya etnik kökenden gelmek, farklı cinsel yönelime sahip olmak kültürel dışlanmaya yol açmaktadır.

Çeşitli nedenlerle vatandaşlık haklarını özellikle hukuki ve siyasi hakları tam olarak kullanamama veya siyasi yaşama katılımlının doğrudan veya dolaylı olarak engellenmesi siyasi dışlanmayı ifade etmektedir.

Günümüzde sosyal dışlanma uluslararası örgütlerin gündeminde yer alan önemli bir konudur. Bu konuda

ÇEK101U-SOSYAL POLİTİKA

Ünite 6: Sosyal Dışlanma-Ayrımcılık

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) çeşitli çalışmalar yürütmektedirler.

Sosyal dışlanma 1990'lı yılların başından itibaren AB'nin de gündemine girmiştir. Bu doğrultuda 1990 yılında Avrupa Topluluğu Komisyonu tarafından Sosyal Dışlanmaya Mücadelede Ulusal Politikalar Gözlemevi kurulmuştur. AB'de sosyal dışlanma ve yoksullukla mücadele gerçek anlamda 2000 yılında yapılan Lisbon Zirvesi ile başlamıştır. 2000 Nice Zirvesi'nde de ilk defa AB "Sosyal Politika Gündemi" belirlenmiş, Gündem ile 2000-2005 dönemi için sosyal eylemler belirlenmiş, temel ilke olarak sosyal politikanın üretken bir unsur haline getirilmesi kabul edilmiştir. Böylece AB'nin sosyal dışlanma ile mücadele konusundaki en önemli düzenlemelerinden biri olan "Sosyal Dışlanma ile Mücadele Ortak Eylem Programı" ortaya çıkmıştır. Program Lisbon Zirvesi'nde benimsenen politikaların eyleme dönüşmesini amaçlamıştır. 2010 yılında sona eren Lisbon Stratejisi'nin yerini 2010 Mart ayında yayımlanan "Avrupa 2020 Akıllı, Sürdürülebilir ve Kapsayıcı Büyüme İçin Avrupa Stratejisi" almıştır. Akıllı büyümeye, sürülebilir büyümeye ve kapsayıcı büyümeye önceliklerinden oluşan Avrupa 2020'de yedi girişimin hayatı geçirilmesi öngörülmüştür.

Yoksulluk ve sosyal dışlanmanın önlenmesine yönelik olarak "asgari gelir desteği" uygulamalarından yararlanılmaktadır. Dünyada bu konuda en gelişmiş ve en kapsamlı düzenlemeler Avrupa Birliği ülkelerinde bulunmaktadır. Asgari gelir desteği uygulamalarının ortak amacı; yeterli kaynaklara sahip olmayan ailelere ve bireylere asgari yaşam standardını garanti etmektir. AB ülkelerinin büyük bölümü asgari gelir desteği programlarının bir "türünü/modellini" uygulanmaktadır.

Asgari gelir desteği, günümüzde Avrupa ülkeleri dışında Güney Afrika ve Brezilya gibi ülkelerde de uygulanmaya başlanmıştır. Güvenceli asgari gelir sayesinde asgari düzeyde geçim kaynaklarından mahrum olanlar bu düzeye ulaşma şansına sahip olmaktadır.

Fransa'da asgari tutunma gelirinden, çıkarılan kanuna göre 25 yaşın üzerinde olan, kanunda öngörülen süre boyunca Fransa'da yaşayan ve belirli bir yoksulluk sınırının altında geliri bulunan kişiler yararlanabilmektedir. Yardım miktarı kişinin özelliklerine bağlı olarak değişmektedir.

ABD ve Avustralya'da "Çalıştırma (Workfare)" olarak adlandırılan uygulamada işsiz, yoksul veya dışlanmış bir kişinin yardıma veya gelire hak kazanabilmesi için ilgili kamu kurumunun göstereceği bir işe çalışması zorunludur. Kişinin çalışmaması hâlinde kendisine yapılan yardım veya gelir kesilmektedir.

Dışlanmış kişilerin yeniden toplumla bütünlendirilmesini sağlamak amacıyla işgücü piyasasına yönelik politikalar ile sosyal güvenlik sisteminin kapsam ve içerik olarak genişletilmesine yönelik politikalar uygulanmaktadır.

Kıṣır bir döngü olarak ortaya çıkan sosyal dışlanmada işsizlikle mücadele sosyal içermeye politikalari içinde önemli bir yere sahiptir. İşsizlikle mücadele edilebilmesi için yeni işlerin istihdam alanlarının yaratılması ve yaratılan istihdamın insana yakışır nitelikte olması gerekmektedir.

Ayrımcılık

İlk olarak 1878 yılında Anglo-Sakson hukukunda ve bir mahkeme kararında kullanılan ayrımcılık kavramının (Kurşun, 2006: 63) hâlen genel kabul gören bir tanımı bulunmamakta, farklı tanımlara rastlanmaktadır. Ancak genel olarak tanımlamak gerekirse; ayrımcılık "toplumsal yaşamda dil, din, ırk, etnik köken, cinsiyet, cinsel yönelim, engellilik ve yaş gibi nesnel olmayan faktörler temel alınarak birey veya gruplara yöneltilen ayrımcı davranış ve uygulamalar" olarak tanımlanabilir.

Çoğu uluslararası sözleşmede ayrımcılık tanımı yapılmamış ancak ayrımcılık yasaklanmıştır. Birleşmiş Milletlerin (BM) Her Türlü İrk Ayrımcılığı'nın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmesi, sözleşmede geçen ırk ayrımcılığı kavramını "ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda veya kamusal yaşamın başka her alanında, insan haklarının ve temel özgürlüklerin eşitlik koşullarında tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını bastırma veya tehlkiye koyma amacı taşıyan veya sonucu doğuran ırk, renk, soy ulusal veya etnik köken üzerine dayalı her tür ayırt etme, dışlama, kısıtlama veya yeğleme" şeklinde belirtmektedir.

Ayrımcılık konusunda standart bir sınıflama söz konusu değildir. Literatürde, kanunlarda ve uluslararası sözleşmelerde çok sayıda ayrımcılık türüne rastlanmaktadır. Bu sınıflandırmalardan biri olan ortaya çıkış biçimine göre ayrımcılık türleri arasında doğrudan ayrımcılık, dolaylı ayrımcılık, dolayısıyla ayrımcılık, taciz, cinsel taciz, olumlu ayrımcılık, sistematik ayrımcılık, çoklu ayrımcılık ve ters yönlü ayrımcılık sayılabilir.

Doğrudan ayrımcılık kişiye onunla aynı veya benzer durumda olan başka bir kişiye göre daha az olumlu davranılmasıdır. İş başvurusunda bulunan kişiyi cinsiyeti, yaşı, cinsel yönelimi, ten rengi veya dini inancı nedeniyle işe almamak, zencilerin veya Roman çocukların bir okula veya lokantaya girmelerine izin vermemek doğrudan ayrımcılığa örnek olarak verilebilir.

Dolaylı ayrımcılık, bir kanun veya işlemin herkese eşit şekilde uygulanması ancak toplumun bir bölümü üzerinde orantısız etkiye sahip olması ile ortaya çıkan ayrımcılık türüdür. Kadınların işe yükselmesine engel olmak amacıyla işin niteliği gerektirmese bile B sınıfı ehliyet koşulunun getirilmesi dolaylı ayrımcılığa örnek olarak gösterilebilir.

Dolayısıyla ayrımcılık, bir kişinin kendisiyle bağlantılı bir başka kişinin nitelikleri nedeniyle ayrımcılığa uğramasıdır. Beyaz bir kişinin siyah bir kişi ile evli olması

ÇEK101U-SOSYAL POLİTİKA

Ünite 6: Sosyal Dışlanma-Ayrımcılık

veya Müslüman bir kişinin Hıristiyan bir kişi ile evlilik yapması nedeniyle ayrımcılığa uğraması dolayısıyla ayrımcılığa örnek olarak verilebilir.

Taciz “ırk veya etnik köken, din veya inanç, engellilik veya cinsel yönelim gibi nedenlerden herhangi biriyle ilgili olarak bir kişinin onurunu zedelemek ve gözdağı veren, düşmanca, aşağılayıcı, küçük düşürücü veya saldırgan bir ortam yaratmak amacı veya etkisiyle o kişi için istenmeyen bir fiil gerçekleştirilmelidir” Cinsel taciz ise kendi isteği ve rızası olmadan kişiye karşı sözlü veya fiziksel olarak yapılan sarkıntılık ve genel ahlaka uymayan davranışlardır. Araştırmalara göre kadınlar özel ve çalışma yaşamlarında erkeklerle göre daha fazla cinsel tacize uğramaktadırlar.

Kimi zaman eşit davranışabilmek için kişinin din, dil, renk, ırk, cinsiyet, engellilik gibi dezavantaj yaratan durumunu göz ardi ederek kişi lehine yapılan davranış ve uygulamalar olumlu ayrımcılığı oluşturmaktadır. Olumlu ayrımcılık, tarihsel olarak eğitim, istihdam, hukuk ve siyaset gibi alanlarda dışlanmış grupların içерilmesini sağlamaya yönelik politika ve uygulamalardır.

BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 1. maddesi “herkes hiçbir yönden, özellikle ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi görüş veya başka her türlü görüş, ulusal veya etnik köken, servet, doğum veya başka her durum yönlerinden ayrılmamak üzere gözetilmeksızın, bu Bildirge'de belirtilen tüm haklardan ve özgürlüklerden yararlanabilir” şeklinde düzenleme yaparak kişilerin bu özelliklerinden dolayı ayrımcılığa uğramalarını yasaklamıştır. Ancak konu ile ilgili tüm uluslararası sözleşmelerde ve ulusal düzenlemelerde ayrımcılık yasağı getirilmesine rağmen uygulamada her alanda özellikle çalışma yaşamında bu nedenlere dayalı olarak ayrımcılık devam etmektedir. ABD'de siyahların, İngiltere'de Asya kökenli İngilizlerin, Fransa'da Kuzey Afrikalıların, Yunanistan'da Makedonların ve Batı Trakya Türklerinin, İrlanda Cumhuriyeti'nde Protestanların, Kuzey İrlanda'da Katoliklerin, 11 Eylül 2001 tarihinden sonra Müslümanların ABD ve Avrupa iş piyasasında çalışma yaşamının her aşamasında karşılaşlıklarını ayrımcılık etnik ve dini ayrımcılığa örnek olarak verilebilir.

Engelli ayrımcılığı, kişilerin fiziksel, zihinsel, psikolojik veya duygusal rahatsızlıkları nedeniyle diğer kişilere göre dezavantajlı bir konumda olmalarını ifade etmektedir. Çalışma yaşamında engelli ayrımcılığı dolaylı ve doğrudan ayrımcılık olarak iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Doğrudan ayrımcılık ile engellinin engelli olmayan kişiden daha az ilgi görmesi; dolaylı ayrımcılık ile engelli kişilerin başa çıkamayacakları durumlarda ortaya çıkan ve onların sosyal eşitlikten dışlanarak haksızlığa uğraması ifade edilmektedir.

Yaş ayrımcılığı, Eurolink tarafından “ayırcılık için yaşın kullanımının haksız olduğu ve yaşı işçilere haksız muamele durumunda uygulanır” şeklinde tanımlanmaktadır. Yaş ayrımcılığında; işverenler bir

taraftan gençleri belli bir iş deneyimine sahip olmadıkları için işe almazken diğer taraftan iş tecrübesi olan yaşı işçileri de verimlilikleri düşük, yeniliklere kapalı oldukları için işe almaktan kaçınmakta veya işten çıkışmaktadır.

Ayrımcılığın en yaygın şekilde görüldüğü yer çalışma yaşamıdır. Çalışma yaşamında ayrımcılık ülkelere, sektörler, işyerlerine göre farklılık göstermektedir. Bu ayrımcılığın ortaya çıkışında ve yaygınlaşmasında öncelikle ülkelerin ekonomik koşulları, sosyo-kültürel yapısı, hukuki yapısı ve işgücü piyasasının gelişmemesi olması etkili olmaktadır. Çalışma yaşamında ayrımcılık işçilerin motivasyonunun ve işyerinde verimliliğinin azalmasına, işyerinde güç dengelerinin bozulmasına, adalet duygusunun zayıflamasına, iletişim bozulmasına, işçi devir hızının artmasına, vasıflı işgücünün işyerinden ayrılımasına, işyeri ve ülke imajının bozulmasına neden olmaktadır.

Ayrımcılık yasağı ile ilgili düzenlemeler BM'nin çeşitli belgelerinde yer almaktadır. ILO'nun eşitlik ve ayrımcılık yasağı ile ilgili düzenlemeler bulunan önemli belgelerinde yer ayrımcılıkla alakalı bölümler yer almaktadır. Ayrıca Avrupa Konseyi belgeleri arasında ayrımcılık yasağı ile ilgili madde ve protokoller yer almaktadır. Avrupa Birliği'nde ayrımcılık yasağı ile ilgili ilk düzenleme 25.3.1957 tarihli Roma Antlaşması'nda yapılmıştır. Anlaşma'nın 119. maddesinde kadın erkek ücret eşitliği, 7. maddesinde vatandaşlık temelinde ayrımcılık yer almıştır.

Türk hukukunda eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı ile ilgili düzenlemeler 1924 Anayasası'ndan bu yana tüm anayasalarda ve birçok yasada yer almıştır. 1982 Anayasası'nın 10. maddesi kanun önünde eşitliği düzenlemektedir. Anayasa'nın 10/1 maddesinde “herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi görüş, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayrılmamak üzere gözetilmeksızın kanun önünde eşittir” ifadesi ile eşitlik konusunda genel bir düzenlemeye yer verilmektedir. Anayasa dışında Türk mevzuatında çok sayıda kanunda eşitlik ve ayrımcılık yasağı düzenlenmektedir. Çalışma yaşamında eşitlik ve ayrımcılık yasağı 4857 sayılı ‘Ş. Kanunu’nun 5. maddesinde eşit davranış ilkesi başlığı altında düzenlenmektedir. Bu madde ile doğrudan ve dolaylı ayrımcılık kavramları ilk defa mevzuata girmiştir.

